

Краєзнавство.

Архітектурне обличчя слобожанського містечка й села.

Потужний краєзнавчий рух, що захопив широкі кола суспільства і втягнув в роботу велике число дослідницьких інституцій країни центра й периферії, думаємо, багато прислужиться завдання освітити й виявити правдиве обличчя й потреби села й містечка.

Одним з дуже важливих, загально-громадського значіння питань, є проблема раціонального житлового будівництва. Недалеко вже той час, що держава справу керування житловим будівництвом візьме в свої руки. Анархія в плануванні залюднених пунктів, безвідповідальність в архітектурному оформленні їх дається вже в знаки, і потрібно завчасно підготуватися до розв'язання проблем житлового будівництва не лише у великих містах, а на селі та в містечках. Першим кроком тут має бути дослідження винок сучасного побуту і вивчення засобів задоволення цих винок самодіяльною творчістю, щоб то найперше потрібно виявити сучасно архітектурно обличчя нашого села й містечка.

Такого характеру досліді організував минулим літом Харківський Музей Українського Мистецтва в м. Лебедині та його околицях. Експедицією обміряно, зарисовано, а почасти й зафотографовано до сотні хат. Робота ця є продовженням розплатих ще в попередні роки систематичних дослідів над народним будівництвом села й містечка України. Досліді торкнулися лише планів та зовнішніх фасадних виглядів, на обміри перекроїв і студіювання архітектурних деталей та конструктивних засобів не вистачало ні часу, ні засобів. Це — завдання на майбутнє літо. Здобуті матеріали добре характеризують архітектурне обличчя слобожанського містечка. Лебедин лежить на півночі Слобожанщини, тому більшість хат рублена, створених далеко менше (і то вже новіші будівлі), глинобитні ж («топтані») чи то з дрібного лісу й плетені зустрічаються як виключення. Відносний достаток будівельного лісу дав змогу розвинути плетичному ремеслу, що виявив себе в різноманітності планових компоновок, в численних варіантах конструктивних засобів, у вишуканих і багатих архітектурних формах та оздобленнях.

Міщанська хата дореволюційної доби в основних рисах мало чим різниться від хліборобської селянської. І то цілком зрозуміло — тутешні міщани всі найперше хлібороби, а вже потім у вільний час — ремісники, крамарі і т. д. Тому в старих хатах не має спеціальних окремих приміщень для майстерень, їх зустрінемо лише в новіших хатах. Тип плану, розміри будівлі, будівельний матеріал диктуються економікою господарства: просторішу хату в «виступною» хатину зустрінемо лише в заможнішого міщанина. Цього не можна сказати про естетичний бік, тут частіше у біднішого господаря знайдемо більше смаку, дбайливості й уваги до краси свого житла, ніж у заможнішого. Різноманітність типів хат пояснюється ще й тим, що в місті збереглися хати різного віку й різних традицій, від найстаріших, примітивних (з бовдуром, без стелі в кі-

нях, рублена з колотих колод, з трьома маленькими вікнами, з планом: хата + сіння) до найновіших, що, шукаючи найбільшої зручності й вигідності, дають будівлі складного плану, де основні традиційні риси старої хати майже цілком зникають.

З архітектурних форм заслуговують на особливу увагу добре опрацьовані ганки, рундуки й піддашки, слуховики, а також наличники вікон. Витримані в дуже добрих пропорціях, містечки компоновані вони надають мальовничості цілому фасаду. Поруч з формами продиктованими конструкцією шодибемо відголоски — і доволі численні й надзвичайно ефектні — ампіру. Майбутньому дослідникові українського ампіру не обійтись без таких хаток. В новіших хатах, замість ампірних ганків й наличників, знаходимо лишню хоч іноді й безсмачну різьбу на щитках піддашків, на наличниках вікон і на підшефці до платив. Хати зокола і з середини мазані жорідою, часто з домішкою синьки. Долівки, призьби й віконниці, а також і частина задньої стіни найчастіше мажуться жовтою або червоною вохрою. Комори часто пемазані. Внутрішнє убранство складається з численних фотографій, листівок і рушників. З меблів, крім скрипів, звертають увагу «диванчики» й «стульці». Частина їх — продукт «самобутньої» творчості — часто свіжі й оригінальні своєю формою й різьбою. Другу групу складають наслідування провінціальних панських меблів (а їх часто робили для панів і міщан) — цікаві пристосування тужих зразків до міщанського побуту й смаку.

Особливу увагу було звернуто на будівлі революційної доби й вони дали надзвичайно цікавий матеріал. Перед війною тіснота гостро давала себе відчувати. Революція зламала давні межі, принесла позитивні можливості добути в б. панських лісах дерева на будівлі, місто почало перобудовуватися, а крім того, значна частина населення виїшла на «повоселівки», що широкою смугою охопили дореволюційну межу. В цих нових хатах помічалося дві різко відмінні групи: в першу входять будівлі, що дають іноді без відмін, а частіш ускладнені й розвинуті типи дореволюційної доби, до другої належать дуже відмінні типи будівель. Тут не місце їх вичисляти, зазначимо лише найхарактернішу рису: дореволюційна хата має в плані форму видовженого чотириохкутника, тоді як нові типи наближаються до квадрата і мають зовсім відмінний поділ на засті. Уперте шукання нових досконалих, раціональних планів, що відповідали б вимогам побуту наших днів тут виявляється надзвичайно яскраво. Виразно помітна спеціалізація частин будівлі — майстерня, кухня і т. д. Будівництво вважають і не без підстав найконсервативнішою галуззю мистецтва; отже зазначені спостереження над містечковим будівництвом яскраво свідчать про глибоке зрушення найширших шарів суспільства.

Доволі числену групу складають робітничі хати — це будуть найменші й найбідніші будівлі. Будують їх службовці, най-

мити-батраки, робітники на протязі кількох літ, по часткам, часто власноручно, в надзвичайним напруженням свого мізерного бюджету.

Колішні безхатинки ждуть державної допомоги, щоб збудувати робітничі оселі згідно з вимогами санітарії, просторі, світлі, теплі й сухі, а тим часом дякують революцію і за те, що мають: бо чужа хата така, як свекруха лиха.

Селянські хати експедиція, на жаль, не мала змоги обслідувати так повно і детально, як міщанські. Проте ознайомлення з хатами с.с. Ново-Троїцького, Пристайлового, Черного, Кулішова, Озана дає право прийти до висновку, що найбільш поширені типи плану, основні архітектурні форми й конструктивні засоби тут тіж самі, що і в Лебедині. Лише село більш одомашнене. Нові селянські хати всіх цих сел мають відмінну від старої форму даху — з маленьким фронтончиком і слуховичком в промі на причілку. Ця форма зустрічається на старих коморах; проте можна думати, що вона поширилася після війни і завоювала в прагосередній Україні, а може й в Галичині.

Проф. С. ТАРАНУШЕНКО.